

Grodek, Zofia

Zaopatrzenie kartkowe w okresie Rządu Tymczasowego (31 grudnia 1944 - czerwiec 1945)

Przegląd Historyczny 60/4, 684-699

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ZOFIA GRODEK

Zaopatrzenie kartkowe w okresie Rządu Tymczasowego

(31 grudnia 1944 — czerwiec 1945)

Jednym z zasadniczych celów polityki władzy ludowej w Polsce po II wojnie światowej było poprawienie warunków bytowych ludności. W związku z tym kwestia zaopatrzenia w artykuły pierwszej potrzeby stała się podstawowym zagadnieniem politycznym i gospodarczym. Już w Manifeście Lipcowym Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego zapowiedział, że: „Zapewnienie normalnej aprowizacji będzie jedną z podstawowych [jego] trosk”¹. O wadze, jaką przywiązywano do tego problemu, świadczy wyodrębnienie jeszcze w grudniu 1944 r. z Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów, Resortu Aproprowizacji i Handlu². Sprawę zaspokojenia potrzeb aprowizacyjnych poruszano także na pierwszym posiedzeniu Rady Ministrów Rządu Tymczasowego³.

Zaopatrzenie ludności już w okresie PKWN starano się rozwiązać poprzez wprowadzenie mieszanego systemu aprowizacji: przydziały kartkowe oraz istnienie wolnego rynku. Dlaczego właśnie w ten sposób? Teoretycznie możliwe były trzy rozwiązania: wolny rynek, pełna reglamentacja, system mieszany. Niedostatek artykułów pierwszej potrzeby przy wolnym rynku doprowadziłby do niesprawiedliwego i nieprawidłowego z punktu widzenia klasowego i gospodarczego podziału dóbr. Otrzymaliby je nie ci, którzy potrzebowali, ale ci, którzy posiadali pieniądze. Przeciwdziałanie temu poprzez podniesienie dochodów pewnych grup ludności groziło inflacją, a więc było sprzeczne z antyinflacyjną polityką rządu⁴. Wprowadzenie pełnej reglamentacji wymagałoby zabrania uprzednio całej wyprodukowanej przez chłopów nadwyżki. Pogorszyłoby to ich sytuację w porównaniu z okresem okupacji i mogłoby spowodować zajęcie wrogiego stanowiska wobec władzy ludowej. Ponadto stworzenie dużego i silnego aparatu, jakiego wymagała reglamentacja, natrafiłoby na trudności. Równocześnie reglamentacja doprowadziłaby do rozszerzenia się czarnego rynku, a więc wymiany, na którą rząd nie miałby wpływu. System mieszany nie był w Polsce czymś nowym. Stosowano go już i w okresie po I wojnie światowej⁵. Zapewniał on rozdział artykułów w drodze zaopatrzenia kartkowego, stwarzając równocześnie możliwość uzupełnienia braków poprzez zakup na wolnym ryn-

¹ Manifest PKWN, Lublin 1944, s. 6.

² Dz. U. RP 1944, nr 14, poz. 73.

³ Przemówienie B. Bieruta, E. Osóbki-Morawskiego, Wł. Gomułki na 6 sesji KR.N. *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń KR.N w dn. 31 grudnia 1944 oraz 2 i 3 stycznia 1945*, Warszawa 1946, szp. 33, 56, 83—84.

⁴ Z. Landau, *Reformy walutowe na ziemiach polskich w 1945 r.*, KH LXXV, 1968, nr 1, s. 59.

⁵ *System kartkowy m. st. Warszawy*, Warszawa 1922; L. Biegeleisen, *Polityka gospodarczo-aprowizacyjna miast polskich*, Warszawa 1935.

ku. Chłopi uzyskiwali prawo swobodnej sprzedaży płodów po wypełnieniu obowiązku świadczeń rzeczowych, co stanowiło bodziec do zwiększania produkcji rolnej, podnosiło ich dochody, a jednocześnie wpływało na lepsze zaopatrzenie rynku. System mieszany umożliwiał także państwu oddziaływanie w kierunku poprawy aprowizacji ludności.

1. Zasady polityki Rządu Tymczasowego w udzielaniu zaopatrzenia kartkowego

W dziedzinie aprowizacji kartkowej Rząd Tymczasowy kontynuował politykę PKWN. Wyrazem tego było oparcie dostaw kartkowych na zasadach zawartych w Instrukcji Biura Komitetu Ekonomicznego z 9 listopada 1944 „w sprawie zaopatrzenia ludności nierolniczej w żywność i artykuły codziennego użytku”⁶. Do kwietnia 1945 r. system ten obowiązywał bez zasadniczych zmian. Pewne korekty wprowadzone przez władze nadrzędne czy lokalne dotyczyły tylko wielkości przydziałów⁷. Według tej instrukcji zaopatrzenie kartkowe nie miało charakteru powszechnego. Nie dotyczyło chłopów, ponieważ w ramach świadczeń rzeczowych oddawali oni państwu tylko część plonów. W grupie ludności nierolniczej zaopatrywać miano wszystkich pracujących i członków ich rodzin, przy czym do osób pracujących obok pracowników najemnych między innymi zaliczono właścicieli niektórych zakładów i przedstawicieli wolnych zawodów. Oprócz tego karty przyznawano pewnym kategoriom nie pracujących podlegających opiece społecznej: inwalidom, emerytom, osobom niezdolnym do pracy, kobietom samotnym mającym na utrzymaniu nieletnie dzieci, rodzinom poległych i powołanych do służby wojskowej itd.⁸.

Zaopatrzenie kartkowe zróżnicowano w zależności od wielkości dostaw na pięć kategorii oznaczonych odpowiednio: I, II, III, IR, IIR. Przy przydzielaniu ich jako kryterium zastosowano udział i znaczenie poszczególnych osób dla funkcjonowania gospodarki narodowej oraz względy społeczne. Przede wszystkim nastawiono się na zabezpieczenie potrzeb osób zatrudnionych w państwowych i samorządowych lub będących pod zarządem państwowym czy samorządowym zakładach, fabrykach i instytucjach w podstawowych działach gospodarki. Tym wszystkim przyznano kartki I kategorii gwarantujące najwyższe przydziały. Kategorię drugą otrzymali pozostali pracownicy samorządowi i państwowi oraz inni zatrudnieni w przedsiębiorstwach i instytucjach będących własnością prywatną, ale pracujących na potrzeby państwa. Rodzinom wymienionych osób przyznano kartki rodzinne pierwszej kategorii. Natomiast osobom podlegającym opiece społecznej przyznano grupę III lub IIR. Grupę III przyznano także pracownikom lub właścicielom zakładów produkujących

⁶ Dowodem stosowania tej instrukcji również na terenach wyzwolonych w 1945 r. mogą być informacje zawarte w poniższych materiałach: Okólnik nr 5 z 18 października, AAN, PKWN, I/108; *Wyżywienie Krakowa. Uchwała Miejskiej Rady Narodowej*, „Dziennik Polski” nr 3 z 6 lutego 1945, s. 3; *Kto otrzyma kartki na kwiecień?*, „Życie Warszawy” nr 100 z 12 kwietnia 1945, s. 4.

⁷ Por. tablica 1, także Okólnik nr 5, op. cit.; *Wyżywienie Krakowa*, op. cit.; *Kto otrzyma kartki na kwiecień?*, op. cit.

⁸ Normy przydziałów i zakres uprawnień aprowizacyjnych, AAN, CUP 1446, k. 18; Instrukcja w sprawie zaopatrzenia ludności nierolniczej w żywność i artykuły codziennego użytku, AAN, PKWN II/4, k. 21.

na wolny rynek, przedstawicielom wolnych zawodów, pracownikom domowym itd. Ich rodzinom przysługiwała kategoria IIR⁹.

Wprowadzono również zróżnicowanie wysokości norm przydziałów kartkowych w zależności od wielkości miasta, ponieważ duże ośrodki miejskie odczuwały większy brak masy towarowej niż małe. Wynikało to ze znacznego zapotrzebowania spowodowanego dużą liczbą konsumentów przy gorszym zaopatrzeniu, bo uzależnionym od dowozu, który w tym czasie był utrudniony.

Największe normy przyznane zostały w 1944 r. mieszkańcom Warszawy, Białegostoku, Lublina, niższe mieszkańcom miast liczących ponad 10 tys., a najniższe osad poniżej 10 tys. mieszkańców. Jak wynika z tabeli 1 różnica występowała odnośnie do wielkości przydziałów czterech podstawowych artykułów: chleba, tłuszczu, mięsa i ziemniaków. Pozostałe towary miały być rozdzielane w jednakowych ilościach, niezależnie od wielkości miasta.

W 1944 i 1945 r. ograniczono się do dostarczania na kartki głównie artykułów pierwszej potrzeby, tzn. chleba, tłuszczu, mięsa, ziemniaków, kaszy, cukru, herbaty, soli, zapalek, nafty (tabela 1). Innymi artykułami państwo wówczas nie dysponowało.

Pod względem wielkości przydziały powojenne przewyższały okupacyjne¹⁰, niemniej ich wartość kaloryczna w dalszym ciągu pozostawała niewielka (tabela 2). Z wyjątkiem kategorii I, normy były niższe od normy fizjologicznej ustalonej w 1932 r. przez Komitet Ekspertów Ligi Narodów¹¹. Wynikało to ze znacznych trudności aprowizacyjnych, pod wpływem których rząd musiał przyjąć zaopatrzenie kartkowe (z wyjątkiem I i II kategorii), jedynie za dodatek do zakupów na wolnym rynku.

Mimo wzmiankowanego już kilkakrotnie deficytu żywności 9 listopada 1944 wprowadzony został dodatek dla dzieci. W zależności od wieku i miejsca zamieszkania wynosił on od 2,5 do 7,5 litra mleka miesięcznie¹².

Artykuły objęte zaopatrzeniem kartkowym miały być dostarczane po niskich i stałych cenach. Dążeniem władz było bowiem podniesienie w ten sposób płac realnych¹³. Dostawy towarów kartkowych po cenach niższych niż wolnorynkowe miały stanowić, dzięki oszczędnościom uzyskiwanym na skutek różnicy cen, uzupełnienie niskich wynagrodzeń pieniężnych. Był to dodatek dość znaczny¹⁴. Jeżeli bowiem obliczymy, ile zapłacono by za pełny zestaw towarów kategorii I/1 i IR/I (których wydawano w okresie Rządu Tymczasowego najwięcej¹⁵), liczony po cenach

⁹ Tamże, a także Instrukcja dla grup operacyjnych Ministerstwa Aproprowizacji i Handlu pracujących na nowo zajętych terenach RP dotycząca Działu Płodów Rolnych z 25 stycznia 1945, AAN, Min. Aproprowizacji i Handlu 7; Odpis pisma z-cy Szefa Biura Ekonomicznego K. Petruszewicza, z-cy Dyrektora Działu Rozdzielczego W. Szmida do Wojewódzkich Rad Narodowych w Lublinie, Rzeszowie, Białymstoku, Orłowie, Sandomierzu z 23 listopada 1944, AAN, PKWN II/4, k. 46.

¹⁰ Por. W. Jastrzębowski, *Gospodarka niemiecka w Polsce 1939—1944*, Warszawa 1946, s. 344 i 353.

¹¹ Wynosiła ona 70 g białka, 50 g tłuszczu, 400 g węglowodanów, 2400 kal. Tamże, s. 344.

¹² Zmiany dodatku „D” oraz dodatku „M”, AAN, CUP, 1446.

¹³ *Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń KRN w dn. 31 grudnia 1944 oraz 2 i 3 stycznia 1945*, Warszawa 1946, s. 79.

¹⁴ Oczywiście w wypadku realizacji przydziałów kartkowych, co jednak w okresie Rządu Tymczasowego nie zawsze w pełni miało miejsce.

¹⁵ Departament Planowania, *Wydz. Statystyki: Karty żywnościowe w odsetkach*, AAN, Min. Aproprowizacji i Handlu 206, k. 7.

Tabela 1

Miesięczne normy zaopatrzenia kartkowego według instrukcji z 9 listopada 1944

Artykuł	Jednostka	KATEGORIE																	
		I			II			III			JR			IIR					
		1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3			
Chleb	kg	14	12	11	12	10	9	8	7	7	9	8	8	7	7	7			
Tuszczy	"	1	0,75	0,5	0,75	0,5	0,4	—	—	—	0,5	0,25	0,25	—	—	—			
Mięso	"	2	1,5	1	1,5	0,75	0,75	0,75	0,5	0,5	1	0,75	0,75	—	—	—			
Ziemiaki	"	18	15	12	15	12	9	10	9	9	12	10	8	9	9	6			
Mąka	"	2,5				2			1,5			1,5			—				
Kasza	"	2,5				2			1,5			1,75		1					
Cukier *	"	1				0,75			0,25			0,5		0,2					
Cukier **	"	0,5				0,4			—			0,25		—					
Herbata	"	0,02				0,015			—			0,01		—					
Mydło	"	0,4				0,3			0,1			0,25		0,1					
Sól	"	0,4				0,4			0,2			0,3		0,2					
Zapałki	pud.	2				2			2			2		1					
Nafta	litr	1				0,75			0,5			0,5		0,5					

Źródło: Normy przydziałów i zakres uprawnień aprowizacyjnych, AAN, CUP 1446, k. 18; 1. Dla mieszkańców miast Warszawy, Rąbegołostoku, Lublina 2. Dla mieszkańców miast liczących ponad 10 tys. mieszkańców 3. Dla mieszkańców miast poniżej 10 tys. mieszkańców * Wielkość przydziału do 1 lutego 1945 ** Wielkość przydziału od 1 lutego 1945, z wyjątkiem chleba, tuszczy, mięsa i ziemniaków przydziały nie były uzależnione od typu miejscowości. Kolumny 1 i 3 identyczne z 2 w ramach każdej kategorii kart.

urzędowych i porównamy z sumami, jakie trzeba byłoby zapłacić za te dobra nabywając je na wolnym rynku, uzyskamy kwotę wysokości 2471,05 zł¹⁶. Wówczas według lubelskiej siatki płac najwyższa pensja w przemyśle ciężkim wynosić miała 1120 zł, w przemyśle lekkim 1000 zł (za 200 godzin), a dla urzędników i pracowników inżynieryjno-technicznych 3600 zł (za miesiąc)¹⁷.

Wyzwolenie większości ziem polskich, przystąpienie do rozwoju gospodarki, a ponadto doświadczenia zebrane w ciągu kilku miesięcy funkcjonowania zaopatrzenia kartkowego (od października 1944 r., a na obszarach wyzwolonych w 1945 r. od marca) — wszystko to wpłynęło na podjęcie przez Rząd Tymczasowy w kwietniu 1945 r. reformy obowiązującego systemu aprowizacji. Pierwsze dokumenty charakteryzowała, występująca jeszcze wcześniej, tendencja do rozszerzania kręgu uprawnionych¹⁸. Wynikało to z dążenia władz do zabezpieczenia chociaż minimum egzystencji, jakie dawało zaopatrzenie kartkowe, jak największemu kręgowi potrzebujących. Praktyka zmusiła jednak do odejścia od powyższej zasady. Okazało się bowiem, że zapewnienie aprowizacji kartkowej znacznej masie ludzi przekraczało ówczesne możliwości. W związku z tym rząd ograniczył swoją działalność do poprawy warunków żywnościowych wybranych grup ludności.

Kierując się względami społecznymi Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów wystąpił w kwietniu 1945 r. z projektem (uchwała ukazała się 1 czerwca 1945) wprowadzenia dla wybitnych pracowników naukowych i nauczycieli miesięcznych przydziałów dodatkowych. Nie były one zbyt duże, ale obejmowały szereg trudno dostępnych artykułów żywnościowych i innych dóbr codziennego użytku¹⁹.

Przy zmianach w systemie kartkowym kierowano się nie tylko względami społecznymi, ale przede wszystkim względami gospodarczymi. Poprzez usprawnienie systemu aprowizacji Rząd Tymczasowy pragnął przyczynić się do podniesienia wydajności pracy²⁰.

Ponadto próbowano wykorzystać system aprowizacji kartkowej dla

¹⁶ Sumę powyższą uzyskano poprzez porównanie iloczynu ilości towarów przyznawanych w ramach kategorii I/1 i IR/1 przez ceny stałe wprowadzone Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z 21 czerwca 1945, w sprawie ustalania cen detalicznych i hurtowych na artykuły żywnościowe reglamentowane, a w wypadku niepodania przez powyższy dokument, niektóre ceny wzięto z prasy („Życie Warszawy” nr 76 z 17 marca 1945 i nr 115 z 27 kwietnia 1945, s. 4), z iloczynem tych samych ilości artykułów przez ceny wolnorynkowe uzyskane na podstawie „Wiadomości Statystycznych GUS” z. 1, nr 1, Warszawa 1945. W obliczeniu nie uwzględniono nafty ze względu na brak ceny stałej, a jako tłuszcz przyjęto słoninę (najczęściej ją rozdzielano).

¹⁷ Pismo z 20 listopada 1944, AAN, MPiH 349.

¹⁸ W kwietniu 1945 r. kartki I kategorii zostały na przeciąg jednego miesiąca przyznane powracającym z obozów koncentracyjnych, kartki III kategorii przydzielono repatriantom oraz wysiedlonym i ewakuowanym. Żonom milicjantów zabiłych na posterunku i osób zamordowanych lub wywiezionych do Niemiec, względnie poległych na polu walki, nie mających innego żywiciela przyznano kategorię IR. *Kto otrzyma kartki na kwiecień?*, op. cit.; *Kto otrzyma kartki żywnościowe na miesiąc maj?*, „Życie Warszawy” nr 132 z 14 maja 1945, s. 4.

¹⁹ Uchwała KERM z 1 czerwca 1945, AAN, KERM I; Akta w sprawie przyznania pracownikom nauki specjalnego zaopatrzenia w naturze, AAN, KERM 35, k. 41—42.

²⁰ *Nowa sytuacja, nowe zadania. Referat wygłoszony na rozszerzonym plenum KC PPR 6 lutego 1945 r.*, [w:] Wł. Gomułka, *Artykuły i przemówienia t. I*, Warszawa 1962, s. 221; H. Minic, *Przemówienie na 7 sesji KRN*, [w:] *Sprawozdania stenograficzne*, op. cit., szp. 53—54.

Tabela 2

Wartość odżywcza norm zaopatrzenia kartkowego dziennie

Jedn.	Kategoria I									II			III			IR			IIR			
	1			2			3			1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
Przed zmianą normy cukru	2336	2317	2969	2169	1827	1649	1288	1174	1112	1635	1424	1381	937	917	852							
Po zmianie	2569	2251	2002	2109	1767	1590	1255	1140	1078	1602	1391	1347	910	890	825							
Białko	73,8	64,6	58	61	50,6	46,3	40,7	36,4	34,6	46,5	41,5	40,7	29	20,8	25							
Tłuszcz	45,6	34,4	25,6	35	24	20	6,4	5,4	5,4	23,8	14,6	14,6	4,3	3	3							
Węglowodany *	483	434	402	401	352	320	267	245	231	308	282	273	195	195	181							
Węglowodany **	466	417	385	390	341	309	259	237	222	300	273	264	189	189	174							

Źródło: Normy przydańców i zakres uprawnień aprowizacyjnych, AAN, CUP 1446, k. 18.

* Przed obniżeniem normy cukru.

** Po obniżeniu normy cukru.

usprawnienia sytuacji na rynku pracy. Mimo występującej bowiem w kraju nadwyżki sił roboczych, w niektórych gałęziach przemysłu brakowało pracowników, szczególnie wykwalifikowanych. W związku z tym starano się poprawić warunki bytowe osób zatrudnionych (i ich rodzin) w dziedzinach gospodarki odczuwających wspomniane wyżej trudności²¹.

Po raz pierwszy system kartkowy wykorzystano w tym celu w przemyśle węglowym. W oparciu o uchwałę z 11 kwietnia 1945 „o udzieleniu pomocy przemysłowi węglowemu”²², z dniem 1 maja wprowadzono dla pracowników fizycznych i umysłowych kopalń większe od dotychczas obowiązujących dostawy mięsa, tłuszczu, mąki, kaszy, chleba, cukru (w tym chleba i mięsa większe ponad 2-krotnie), a także kawę²³. Natomiast w Lublinie zmieniono aprowizację kartkową pracowników nie gałęzi określonych, a przedsiębiorstw, firm i zakładów produkujących na potrzeby państwa. Zatrudnieni w nich uprawnieni zostali do kart kategorii II. Jednostkom gospodarczym, które tych warunków nie spełniały, kart żywnościowych nie przyznano²⁴.

Rozwiązanie to, podobnie jak w przypadku uchwały z 11 kwietnia 1945, cechowało dążenie do poprawy warunków bytowych pracowników zatrudnionych w fabrykach o kluczowym znaczeniu dla państwa.

Dalsze zmiany w systemie kartkowym wprowadziła uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945²⁵. W porównaniu do poprzednich dokumentów, które podwyższały pewnym grupom ludności normy przydziałów kartkowych, uchwała powyższa gwarantowała wybranym grupom wykonanie dostaw kartkowych. Dzięki temu była ona skuteczniejszym środkiem realizacji polityki aprowizacyjnej państwa. Uprawnienia do coraz większych przydziałów bez zapewnienia ich wykonania nie zmieniały w praktyce sytuacji żywnościowej ludności.

Podłoża powyższych posunięć należy szukać w trudnościach wynikających z braku masy towarowej oraz odpowiedniego aparatu dystrybucyjnego i transportowego. Na państwie spoczywał obowiązek zaspokojenia potrzeb armii, a w następnej kolejności potrzeb ludności cywilnej. Tymczasem ani realizacja świadczeń rzeczowych, ani środki uzyskane z zagranicy nie starczały na wykonanie dostaw dla wojska i jednocześnie na całkowite wypełnienie przydziałów kartkowych. Toteż w rzeczywistości aprowizacja kartkowa była realizowana tylko częściowo.

Do przeprowadzenia reformy systemu kartkowego przyczyniło się także przestąpienie Rządu do usuwania w gospodarce tzw. wąskich gardeł²⁶. Polityka ta polegała na objęciu gospodarką planową dziedzin, których trudna sytuacja oddziaływała negatywnie na całą gospodarkę. Zaliczono do nich między innymi przemysł górniczy, hutniczy, włókienniczy, transport itd.

²¹ Pismo Departamentu Aproprowizacji do Ministerstwa Przemysłu z 28 czerwca 1945, AAN, MPiH 4019; J. Nawrot, *Problem aprowizacji przemysłu węglowego*, „Kalendarz Górniczy”, Katowice 1946, s. 291.

²² H. Minic, *Sprawozdanie na posiedzeniu KRN 3 maja 1945*, [w:] *Sprawozdanie stenograficzne*, op. cit., s. 50.

²³ Sprawozdanie Biura Personalnego Rudzkiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego w Rudzie Śląskiej za okres 15 maja — 15 sierpnia 1945, AAN, MPiH 188.

²⁴ Ogłoszenie nr 18 z 5 maja 1945 Miejskiej Rady Narodowej Wyzd. Zaopatrzenia Lublina, Dział Druków Ulotnych Biblioteki Narodowej.

²⁵ Uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945 o zaopatrzeniu ludności pracującej, AAN, Prot. RT 2, k. 336—337 oraz KERM 165, k. 105—106.

²⁶ Pierwszym tego rodzaju posunięciem była wspomniana wyżej uchwała z 11 kwietnia 1945 „o udzieleniu pomocy przemysłowi węglowemu”.

Ponieważ warunki aprowizacyjne miały znaczny wpływ na wyniki działalności w tych dziedzinach, uchwałą Rady Ministrów z 11 maja 1945 zapewniono od 1 czerwca wykonanie pełnych przydziałów żywności w zakresie mąki, ziemniaków, cukru, mięsa i tłuszczu²⁷ dla:

- robotników oraz pracowników inżynieryjno-technicznych, a także ich rodzin, z przemysłu paliw płynnych, chemicznego, hutniczego, górniczego, metalowego, tekstylnego, zakładów elektrycznych, konfekcyjnych, farbiarskich, przemysłu budowlanego (cementownie, kopalnie wapna, huty, zakłady ceramiczne) o zatrudnieniu ponad 100 osób,
- pracowników kolei i członków ich rodzin.

Dążąc do „przerzucenia przede wszystkim żywności i innych środków materialnych w te miejsca, które z punktu widzenia interesów Państwa są najistotniejsze i najważniejsze”²⁸, Rada Ministrów zagwarantowała także dostawy artykułów pierwszej potrzeby dla pracowników nauki, literatury i sztuki, nauczycieli, cywilnych pracowników administracji publicznej oraz członków ich rodzin i całej ludności nierolniczej posiadającej prawo do kartek I i II kategorii zamieszkującej Warszawę, Łódź, Kraków, Poznań, Częstochowę, Gdańsk, Gdynię, Sopot i obszar Górnego Śląska²⁹. Uchwałą Rady Ministrów z dnia 11 maja 1945 także pracownikom przemysłu i zawodów, w których rodzaj pracy szkodliwy był dla zdrowia, przyznano specjalny dodatek „C”. Mieszkańcom Warszawy do kategorii I przydzielono dodatek „S”. Istniejący już dodatek „D” (dla dzieci) został powiększony. Jednocześnie wiek osób uprawnionych do niego ograniczono do lat 12. Wszyscy pracownicy przemysłu węglowego otrzymali dodatek „PZ”. Wielkość poszczególnych przydziałów dodatkowych podaje poniższa tablica 3.

Tabela 3

Wysokość dodatków do norm żywnościowych (miesięcznie)

Artykuł	Jednostka	C	S	D	PZ
Chleb	kg	5	2	—	18
Tłuszcz	„	0,25	—	—	—
Kasza	„	1	—	—	—
Mięso	„	0,5	0,5	—	2,5
Ziemniaki	„	7,5	—	—	—
Cukierki	„	—	—	—	1
Kawa	„	—	—	—	0,375
Sól	„	—	0,2	—	—
Nafta	litr	—	2	—	—
Warzywa	kg	—	0,25	—	—
Mleko	litr	—	—	7	—
Wyroby cukiernicze	kg	—	—	0,3	—

Źródło: Uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945 o zaopatrzeniu nierolniczej ludności pracującej, AAN, KERM 265.

²⁷ Uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945, op. cit., oraz AAN, KERM 165, k. 105—106.

²⁸ H. Minc, *Sprawozdanie*, op. cit., s. 50.

²⁹ Uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945, op. cit.

W wypadku niemożności pełnej realizacji norm przez miejscowe urzędy aprowizacyjne brakujące towary zakupywać miał i dostarczać Fundusz Apropowizacyjny³⁰. W wypadku, gdyby i on nie mógł wywiązać się z zobowiązań, miano wypłacać posiadaczom kart odpowiedni ekwiwalent w gotówce (liczony według cen rynkowych).

Uzupełnieniem postanowień z 11 maja 1945 były opracowane na posiedzeniu KERM 18 maja zasady aprowizacji ludności warszawskiej³¹. Również uchwała Rady Ministrów z 29 maja 1945, rozszerzająca krąg uprawnionych do dodatku „PZ”, stanowiła tylko pełniejszą interpretację postanowień z 11 maja 1945³².

Obydwa powyżej wymienione dokumenty wraz z wydanym w czerwcu zarządzeniem o nowych zasadach zaopatrzenia funkcjonariuszy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i jego organów³³ cechowało dążenie do takiego podziału żywności, aby ci, którzy pracowali najciężej i których praca miała istotne znaczenie dla państwa, dostawali najwięcej.

W ramach reform w dziedzinie aprowizacji Rząd Tymczasowy zmienił także ceny na towary kartkowe. W praktyce uległy one bowiem pewnym wahaniom, a ponadto były różne w różnych miastach. W związku z tym rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 czerwca 1945 wprowadzony został jednolity cennik na artykuły reglamentowane³⁴.

W polityce aprowizacyjnej Rządu Tymczasowego można wyróżnić dwie tendencje. W ramach pierwszej, dominującej do kwietnia 1945 r., usiłowano zabezpieczyć minimum egzystencji poprzez przyznawanie kartek jak największemu kręgowi ludności miejskiej. Natomiast od kwietnia zaczęto ograniczać krąg ludzi, którym rząd zapewniał poprawę zaopatrzenia w żywność i inne artykuły pierwszej potrzeby. Nastąpiło to głównie drogą wprowadzania tzw. dostaw zagwarantowanych.

2. Realizacja zaopatrzenia kartkowego

Wykonanie podjętych przez Rząd Tymczasowy zobowiązań w dziedzinie aprowizacji ludności natrafiało na trudności w dwóch dziedzinach: zgromadzenia wystarczającej masy towarowej oraz sprawnego i prawidłowego jej rozdziału. Pierwsze z nich starano się usunąć poprzez wprowadzenie świadczeń rzeczowych³⁵.

Na skutek zniszczeń wojennych, konieczności zaspokojenia przede

³⁰ Fundusz Apropowizacyjny został powołany jednak dopiero uchwałą KERM z 25 października 1945. W pierwszej połowie 1945 r. nie istniała instytucja, która pomagałaby urzędowi aprowizacyjnym w realizacji dostaw kartkowych. Por. AAN, Ministerstwo Apropowizacji 115.

³¹ Zasady te określały, kto uprawniony został do otrzymania przydziałów kartkowych oraz jakiej powinny być one wysokości. Pismo KERM z 18 maja 1945, AAN, KERM 35, k. 333.

³² Normy przydziałów i zakres uprawnień aprowizacyjnych, op. cit.

³³ Zarządzenie Ministra Apropowizacji i Handlu, Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z 16 czerwca 1945 o zaopatrzeniu w żywność organów Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 17.

³⁴ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 21 czerwca 1945 w sprawie ustalenia cen detalicznych i hurtowych na artykuły żywnościowe reglamentowane, „Śląsko-Dąbrowski Dziennik Wojewódzki”, nr 18 z 31 czerwca 1945, poz. 234, s. 196—197; Załącznik do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów. Projekt cennika na artykuły reglamentowane powszechnego użytku, AAN, CUP 1715.

³⁵ Dz. U. RP 1945, nr 3, poz. 9 i 10.

wszystkim potrzeb wojska, jak i niewywiązywania się chłopów z realizacji dostaw (w zakresie 5 zbóż w 1944/45 r. świadczenia zostały wykonane na poziomie 58,3%, a ziemniaków na poziomie 45,2%)³⁶, uzyskane środki były niewystarczające.

W tej sytuacji cenna okazała się pomoc UNRRA. Mimo pewnych mankamentów, jak: późny termin rozpoczęcia dostaw (dopiero od marca 1945 r.), brak informacji o datach i nieterminowość transportów, niedostosowanie asortymentu do przyzwyczajzeń i gustów polskiego konsumenta, dostawy UNRRA zaliczyć można do jednego z głównych źródeł żywności. W okresie od marca do września 1945 r. Polska otrzymała bowiem tą drogą około 72 mln ton różnych środków spożywczych i około 9 mln ton przedmiotów osobistego użytku³⁷. Również w ramach pomocy handlowej i bezpłatnych dostaw z ZSRR uzyskano znaczne ilości żywności. W 1945 r. wartość importu ze Związku Radzieckiego wynosiła 30 822 tys. dolarów³⁸ (lub, jak podają inne źródła, 1 770 791 tys. zł)³⁹. Za sumę tę przywieziono około 150 510 ton artykułów spożywczych i pierwszej potrzeby⁴⁰. Oprócz tego szereg dóbr otrzymano w formie darów. Np. Śląsk dostał od Armii Czerwonej i ZSRR w 1945 r. 56 102 ton różnych towarów⁴¹.

Szereg artykułów dostarczały także składy poniemieckie⁴², które choć nie zawsze dostawały się w ręce władz aprowizacyjnych w stanie nienaruszonym, czy też były w posiadaniu wojsk, stanowiły szczególnie w pierwszych tygodniach po wyzwoleniu podstawę do realizacji dostaw kartkowych⁴³.

W celu zwiększenia masy towarowej będącej w dyspozycji Ministerstwa Apropowizacji i Handlu około połowy 1945 r. przystąpiono do zakupów na wolnym rynku⁴⁴. Dokonywać ich miała Państwowa Centrala Handlowa⁴⁵. W okresie Rządu Tymczasowego z formy tej korzystano, ze względów finansowych, w niewielkim stopniu⁴⁶.

Zarówno świadczenia rzeczowe, jak wymiana handlowa i pomoc ZSRR, dostawy UNRRA, zapasy poniemieckie, nie wystarczały na za-

³⁶ *Rocznik Statystyczny GUS*, Warszawa 1947, s. 94, tabl. 4; E. Sackiewicz, *Rozwój rynku zbożowego w Polsce*, Warszawa 1962, s. 45, tabl. II/1; Sprawozdanie z wykonania wojennych świadczeń rzeczowych, AAN, CUP 748.

³⁷ Zestawienie ruchu towarów w ramach dostaw UNRRA dla Polski za okres marzec—październik 1945, AAN, CUP 3813; Zestawienie towarów dostarczonych Polsce za okres marzec—październik 1945, AAN, CUP 3736.

³⁸ *Rocznik Statystyczny GUS* [1947], s. 99, tabl. 1.

³⁹ *Foreign Trade in Poland*, London 1947, s. 23.

⁴⁰ Tamże, s. 23, tabl. VII.

⁴¹ J. W. Gołębiowski, *Sprawozdanie z sytuacji gospodarczej okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach w 1945 r.*, „Polska Ludowa. Materiały i Studia” t. II, s. 106.

⁴² Okólnik Ministerstwa Apropowizacji i Handlu z lutego 1945 w sprawie zapasów obuwia i towarów włókienniczych stanowiących własność okupacyjnych władz niemieckich, AAN, Ministerstwo Apropowizacji i Handlu 29; Sprawozdanie nr 1 grup operacyjnych Ministerstwa Apropowizacji i Handlu na woj. poznańskie z 6 lutego 1945, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 7; Zarządzenie o handlu Pełnomocnika Ministerstwa Apropowizacji i Handlu na Łódź i woj. łódzkie, W. Lewelta z 5 marca 1945, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 1; O oddawaniu składów aprowizacyjnych, Pismo z 3 kwietnia 1945, AAN, MPIH 274, k. 61—66.

⁴³ Protokół z posiedzenia Rady Ministrów z 12 kwietnia 1945, AAN, Prot. RT 2, k. 244.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Pismo Ministra Sprawiedliwości do Ministra Apropowizacji i Handlu z 5 czerwca 1945, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 54.

⁴⁶ Protokół z posiedzenia Rady Ministrów, AAN, Prot. RT 2, k. 335.

bezpieczenie realizacji zaopatrzenia kartkowego. Według danych opracowanych przez Misję UNRRA w Polsce w 1945 r. w stosunku do możliwości produkcyjnych występował deficyt: pszenicy 384 tys. ton, ziemniaków 1 104 tys. ton, żyta 600 tys. ton, mleka 33 000 mln litrów, wołowiny 115 tys. ton, wieprzowiny 220 tys. ton, jajek 1 243 mln sztuk, drobiu 1000 ton, ryb świeżych 5000 ton⁴⁷. W jednym z lepiej aprowidowanych rejonów, jakim był Śląsk, w 1945 r. brakowało do wypełnienia przydziałów ok. 152 tys. ton, tj. ok. 1/3 ogólnego zapotrzebowania⁴⁸.

Aby towar z rąk producenta, składów pomieckich, importu itp. dotarł do uprawnionego do jego otrzymania odbiorcy, musiał istnieć odpowiedni aparat. W okresie Rządu Tymczasowego znajdował się on w trakcie tworzenia i w związku z tym posiadał szereg wad. Zasadniczym niedostatkiem był brak koordynacji pomiędzy wieloma organizacjami, które zajmowały się zaopatrzeniem reglamentowanym: Ministerstwem Apropowizacji i Handlu, Departamentem Apropowizacji Ministerstwa Przemysłu, Departamentem Przemysłu Spożywczego Ministerstwa Przemysłu (do maja 1945 r.), działem aprowizacji Ministerstwa Komunikacji, Urzędem Głównego Pełnomocnika Krajowego oraz Pełnomocników Wojewódzkich i Powiatowych do Świadczeń Rzeczowych, ZGS Społem itd.⁴⁹. Działyły one bowiem niezależnie od siebie.

Sprawy związane z rozdziałem samych kart prowadziły zakłady pracy przez kierowników i członków załóg pracowniczych⁵⁰, a w wypadku nie pracujących Komitety Domowe, właściciele bądź dozorczy domów lub w razie ich braku — Wydziały Mieszkańciew⁵¹. Z kolei te instytucje otrzymywały talony od Okręgowych Biur Apropowizacji⁵².

Jak widzimy, zarówno do gromadzenia towarów, jak i do ich rozdziału, a także do dostarczenia ludności samych kartki potrzeby był duży i skomplikowany aparat. Utworzenie go i zapewnienie mu sprawnego działania stanowiło w warunkach, jakie istniały w okresie Rządu Tymczasowego, trudne zadanie, tym bardziej że aparat działający w okresie okupacji rozpadł się. Przeszkody te udało się jednak w pewnym stopniu pokonać. Sądzić tak możemy m. in. na podstawie poziomu realizacji zaopatrzenia kartkowego.

W ciągu niespełna sześciu miesięcy działalności Rządu Tymczasowego nastąpiła znaczna poprawa w wykonaniu dostaw kartkowych. Przede wszystkim wzrosła ilość wydawanych talonów. O ile w styczniu obje-

⁴⁷ Zestawienie ruchu towarów w ramach dostaw UNRRA, op. cit.

⁴⁸ Al. Zawadzki, *Bilans pierwszego roku władzy ludowej na Śląsku*, „Z Pola Walki” 1964, nr 12, s. 32.

⁴⁹ Instrukcja w sprawie zaopatrzenia ludności nierolniczej, op. cit.; Zarządzenie Ministra Administracji Publicznej i Ministra Apropowizacji i Handlu z 23 stycznia 1945; Statut Woj. Wydz. Apropowizacji i Handlu i Pow. Referatów Apropowizacji i Handlu § 1 i 2, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 17; Pismo Szefa Biura Ekonomicznego i Dyrektora Departamentu Apropowizacji do warszawskiej, kieleckiej, białostockiej, lubelskiej Woj. Rady Narodowej z 18 października 1944, AAN, PKWN II/6, k. 744; Uchwała Rady Ministrów z 11 maja 1945, op. cit.; W sprawie sytuacji aprowizacyjnej, Pismo z 16 stycznia 1945, AAN, KERMI 1. Por. też Z. Grodek, *Poprawa warunków bytowych górników (31.XII.44—VI.45 r.)*, „Biuletyn IGS”, Warszawa 1967, nr 3—4, s. 97—98.

⁵⁰ Ogłoszenie Prezydenta m. Będzina z 28 marca 1945, Dział Druków Ulotnych Biblioteki Narodowej.

⁵¹ Komunikat wiceprezydenta m. Gniezna, Szlaferda z 2 czerwca 1945, Dział Druków Ulotnych Biblioteki Narodowej.

⁵² *Otrzymujemy karty żywnościowe na miesiąc maj*, „Życie Warszawy” nr 132 z 14 maja 1945, s. 4.

tych było zaopatrzeniem tylko kilka ośrodków miejskich, głównie na terenach wyzwolonych w 1944 r. (wyjątek Warszawa-Praga, Częstochowa, w Krakowie wydzielano po 7 kg chleba miesięcznie na osobę)⁵³, to w czerwcu kartki wydawano prawie we wszystkich większych miastach (Warszawa, Częstochowa, Rzeszów, Łódź, Lublin, Bielsko, Białystok, Katowice, Poznań, Kielce, Gdańsk, Kraków)⁵⁴. W sumie w czerwcu rozprowadzono ogółem ok. 8 mln kart (tablica 4). Zmiana dotyczyła nie tylko kraju jako całości, ale nastąpiła także w poszczególnych miastach. I tak np. w Warszawie rozprowadzono w czerwcu ogółem 356,8 tys. kart (w styczniu 131,8 tys.); w Rzeszowie 21,9 tys. (w lutym 28,4 tys.), w Poznaniu 223,5 tys. (w marcu 202,2 tys.), w Łodzi 328,2 tys. (w marcu 267,9 tys.), w Częstochowie w kwietniu 81,7 tys. (w styczniu 75,7 tys.) itd.⁵⁵. Poprawa wyrażała się w stosowaniu wszystkich pięciu kategorii. W pierwszych miesiącach, kiedy system kartkowy dopiero wprowadzano, często nie wydawano kart kategorii III i IIR⁵⁶. Natomiast w czerwcu zostały one rozdzielone we wszystkich województwach⁵⁷.

W samym procesie rozprowadzania kart popełniono szereg nadużyć. Zdarzało się bowiem, że talony otrzymywali ludzie nie mający ku temu

Tabela 4

Liczba wydanych kart żywnościowych w Polsce w czerwcu 1945 r.

Kategorie	Liczba wydanych kart	Udział poszczególnych kategorii w całości wydanych kart w procentach
I	1 485 585	18,5
II	55 090	6,9
III	1 420 166	17,7
IR	3 061 678	38,2
IIR	1 497 787	18,7
Razem	8 020 306	100,0

Źródło: AAN, CUP: 1446. Liczba uprawnionych do korzystania z zaopatrzenia kartkowego; *Rocznik Statystyczny GUS 1947*, s. 95: Liczba ludności objętej indywidualnym zaopatrzeniem kartkowym w tys. osób; AAN, Ministerstwo Apropowizacji 206, k. 2: Departament Planowania Wydział Statystyki. Ludność Polski i zaopatrzenie kartkowe w tys. osób, tab. I — szacunek ogólny.

⁵³ Wykazy cen detalicznych Zarządów Miejskich, Archiwum GUS, 1.

⁵⁴ Tamże oraz Departament Planowania Wydz. Statystyki: Karty żywnościowe w odsetkach, AAN, Ministerstwo Apropowizacji 206, k. 7.

⁵⁵ Wykazy cen detalicznych Zarządów Miejskich, op. cit.; „Wiadomości Statystyczne m. Poznania” 1954, s. 13; Pismo Zarządu Miejskiego w Warszawie, Wydz. Statystyczny z 11 lipca 1945 do GUS, Archiwum GUS, 2. Niestety ze względu na brak danych statystycznych nie podano informacji o wszystkich miastach.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Departament Planowania. Wydz. Statystyki: Karty żywnościowe w odsetkach, op. cit.

zadnych praw: np. Związek Zawodowy Kolejarzy zażądał 670 kart, kiedy w rzeczywistości osób uprawnionych do ich otrzymania było w tej instytucji tylko 20⁵⁸. Podobne wypadki miały miejsce wielokrotnie. Zdarzało się kilkakrotne przydzielanie kart tym samym osobom⁵⁹. Zjawisko to występowało tak często, że wprowadzono przy rozpatrywaniu spraw o tym charakterze przyspieszony tryb postępowania karnego⁶⁰. Zdarzało się, że ludzie nie otrzymywali należnych im kart: np. w Łodzi zaopatrzenie reglamentowane miało być wprowadzone 1 marca 1945, a 3 marca wydawano dopiero blankiety zgłoszeniowe⁶¹. Podobne sytuacje występowały i w innych miastach⁶². Chodziło zresztą nie tylko o nieterminowe rozdawanie talonów, ale także o nieprzyznawanie kart osobom, którym się one prawnie należały. Spotkać się możemy również z nadużyciami pozornymi polegającymi na wydawaniu kart nieuprawnionym przepisami ogólnymi, a jednak zasługującym, w okresie przejściowym, na pomoc państwa⁶³.

Rozprowadzanie samych kart zaliczamy do pierwszego etapu realizacji zaopatrzenia kartkowego. Następnym — zasadniczym etapem stanowiło przydzielanie w oparciu o nie określonych przepisami ilości artykułów.

Wykonanie powyższego zadania miało odmienny przebieg w różnych rejonach kraju. Spowodowane to było niejednakowym stanem zasobów w poszczególnych częściach Polski. Trudności transportowe występujące przez cały 1945 r. zmuszały, w zasadzie, mimo korzystania przy gromadzeniu żywności z pomocy np. brygad robotniczych i mimo dostaw UNRRA czy ZSRR, do oparcia się na własnych środkach⁶⁴. Ponadto różne były umiejętności organizacyjne jednostek gospodarczych zajmujących się realizacją dostaw kartkowych. Pod wpływem tych czynników nawet pomiędzy głównymi ośrodkami miejskimi występowały znaczne różnice co do asortymentu, jak i wielkości dostaw.

Ogólnie w pierwszym półroczu 1945 r. zwiększyła się ilość przydzielanych artykułów. Np. w Warszawie w styczniu rozdzielono na kartki tylko chleb po 2 kg na osobę, od 3 do 5 kg mąki, zależnie od kategorii i po 0,5 kg marmelady (z tym, że na IIR i III nie dano nic). W czerwcu dostarczono mieszkańcom stolicy oprócz zwiększonych dostaw dwóch wyżej wymienionych towarów (chleba od 2 do 6 kg, mąki od 3,5 do 7 kg, marmelady 0,5 kg), także od 0,5 do 1 kg tłuszczu, od 0,5 do 2,75 kg mięsa, 50 kg kartofli, od 0,5 do 2 kg kaszy, od 0,25 do 1 kg cukru, również sól, zapalki, drożdże i olej⁶⁵.

⁵⁸ *Listy do redakcji*, „Życie Warszawy” nr 45 z 14 lutego 1945, s. 4.

⁵⁹ Obwieszczenie w sprawie kart żywnościowych wydane 2 maja 1945 przez Prezydenta, Naczelnika Wydz. Apropowizacji i Handlu Włocławka, Fr. Redo, Dział Druków Ulotnych Biblioteki Narodowej. Por. także „Rocznik Gospodarczo-Polityczny” 1948, s. 59.

⁶⁰ *Czy otrzymamy karty żywnościowe na miesiąc maj?*, op. cit.

⁶¹ *Czy nie za wcześnie?*, „Rzeczpospolita” nr 58 z 3 marca 1945, s. 4.

⁶² *Przedłużenie rejestracji kart żywnościowych*, „Życie Warszawy” nr 112 z 24 kwietnia 1945, s. 4.

⁶³ „Rocznik Polityczno-Gospodarczy”, op. cit.

⁶⁴ Por. dane zawarte w: „Życiu Warszawy” nr 75 z 16 marca 1945, nr 83 z 24 marca 1945, nr 84 z 25 marca 1945, nr 86 z 27 marca 1945; „Głosie Wielkopolskim” nr 30 z 22 marca 1945; Ogłoszeniu nr 2 Zarządu Miejskiego w Łodzi Wydz. Apropowizacji i Handlu, Dział Druków Ulotnych Biblioteki Narodowej; Piśmie Urzędu Wojewódzkiego z Białegostoku Wydz. Przemysłu do Ministra Przemysłu Departament Apropowizacji; „Gazecie Lubelskiej” nr 18 z 2 marca 1945, nr 34 z 18 marca 1945, nr 44 z 28 marca 1945; „Dzienniku Zachodnim” z 20 marca 1945.

⁶⁵ „Życie Warszawy” nr 27 z 27 stycznia 1945, s. 4, nr 153 z 5 czerwca 1945,

Jednak i w tym wypadku występowało szereg niedopatrzeń. Nawet w czerwcu 1945 r. przydziały kartkowe co do wielkości i składu nie były zgodne z obowiązującymi normami⁶⁶. Mimo pewnej zmiany na lepsze ciągle miała miejsce nieterminowa realizacja dostaw. Towary przyznawane na jeden miesiąc, rozprowadzano w następnym⁶⁷ lub następowo zgrupowanie kilkutygodniowych przydziałów w jednym dniu. Działo się to ze szkodą dla konsumentów — szczególnie jeśli idzie o towary szybko psujące się⁶⁸. Często zdarzało się także, że wydawano artykuły niepełnowartościowe. W prasie wielokrotnie ukazywały się listy, w których czytelnicy skarżyli się na niską jakość otrzymywanej żywności⁶⁹, np. zanieczyszczony, mokry cukier, chleb o zbyt małej zawartości mąki, słoninę pokrytą grubą warstwą soli itp.

Do zasad polityki aprowizacyjnej PKWN i Rządu Tymczasowego zaliczyć należy niską i stałą cenę na towary sprzedawane w ramach zaopatrzenia kartkowego. W pierwszej połowie 1945 r. nie była ona jednak przestrzegana. W różnych miastach tzw. ceny stałe kształtowały się różnie. Niemniej ceny wolnorynkowe znacznie je przewyższały. Np. chleb kartkowy kosztował od 0,75 do 1,50 zł, a na wolnym rynku 45—50 zł, drożdże kartkowe 25 zł, na wolnym rynku 1000 zł, mięso 2,25—4,50 i 70—196 zł, mąka pszenna 1,10—1,15 i 57,5—95,6 zł, słonina 2,75—10 i 350—500 zł⁷⁰. Tak więc jeżeli porównamy, ile warszawscy właściciele kart kategorii I zapłacili za uzyskane w czerwcu na kartki towary z sumą, jaką musieliby zapłacić, gdyby te same dobra nabyli na wolnym rynku, otrzymujemy kwotę 1594,44 zł⁷¹.

Reasumując, jeżeli nawet w zaopatrzeniu kartkowym występowały pewne braki, możemy mimo to uznać, że przyjęcie tej właśnie metody aprowizacji było słusznym rozwiązaniem i że właśnie dzięki systemowi kartkowemu uniknięto w Polsce klęski głodu.

s. 4, nr 154 z 6 czerwca 1945, s. 4, nr 157 z 9 czerwca 1945, s. 4, nr 158 z 10 czerwca 1945, s. 4, nr 160 z 12 czerwca 1945, s. 4; Załącznik nr 1 do pisma z 14 sierpnia 1945. Normy żywnościowe dla Warszawy i ich wykonanie w miesiącu czerwcu 1945, AAN, CUP 2084.

⁶⁶ Al. Zawadzki, op. cit., oraz tenże *Notatki i przemówienia 1945—1948*, Katowice 1964, s. 76; Z. Grodek, op. cit., s. 106.

⁶⁷ *Komunikaty aprowizacyjne podają nierealne terminy. Listy do redakcji*, „Życie Warszawy” nr 133 z 15 maja 1945, s. 4; *Listy do redakcji*, „Życie Warszawy” nr 151 z 3 czerwca 1945, s. 4.

⁶⁸ *Chleb pleśnieje — konsument czeka. O szybszy rozdział chleba i mąki*, „Życie Warszawy” nr 129 z 1 maja 1945, s. 4.

⁶⁹ *Podnieść jakość chleba i usprawnić rozdział. Najpilniejsze zadania aprowizacji miejskiej*, „Życie Warszawy” nr 129 z 11 maja 1945, s. 4.

⁷⁰ *Rocznik Statystyczny GUS [1947]*; „Wiadomości Statystyczne”, op. cit., a także wykazy cen detalicznych Zarządów Miejskich, op. cit.; *Jaja i drożdże na kartki*, „Gazeta Lubelska” nr 34 z 18 marca 1945, s. 4; *Listy do redakcji*, „Życie Warszawy” nr 156 z 8 czerwca, s. 4, 1945; W. Zalewski, *Uporządkować aprowizację stolicy*, „Głos Ludu” nr 86 z 9 kwietnia 1945; AAN, Ministerstwo Aprowizacji 128, k. 14.

⁷¹ Sumę powyższą uzyskano porównując iloczyn ilości towarów przyznanych na kartki I kategorii w czerwcu 1945 r. w Warszawie (na podstawie „Życia Warszawy” nr 153 z 5 czerwca 1945, s. 4, nr 154 z 6 czerwca 1945, s. 4, nr 157 z 9 czerwca 1945, s. 4, nr 158 z 10 czerwca 1945, s. 4, nr 160 z 12 czerwca 1945, s. 4, a także załącznik do nr 1 z 14 sierpnia 1945; Normy żywnościowe dla Warszawy i ich wykonanie w miesiącu czerwcu 1945, AAN, CUP 2084) przez ceny wolnorynkowe („Wiadomości Statystyczne”, op. cit.) z iloczynem tych ilości towarów przez ceny stałe stosowane w Warszawie („Życie Warszawy”, loc. cit.).

Зофия Гродэк

КАРТОЧНАЯ СИСТЕМА СНАБЖЕНИЯ В ПЕРИОД ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА
(31 ДЕКАБРЯ 1944 — ИЮНЬ 1945)

Одной из основных целей народной власти в Польше после II мировой войны было улучшение бытовых условий населения а следовательно также ее продовольственного снабжения. Временное правительсто (31 декабря 1944 — июнь 1945) используя достижения и опыт ПКВН применял емешанную систему снабжения, карточки и вольный рынок.

До апреля 1945 г. карточное снабжение основывалось почти исключительно на принципах содержащихся в инструкции от 9 ноября 1944 г. „О снабжении неземледельческого населения продовольственными товарами первой необходимости”. Согласно с этими указаниями было применено 5 категорий карточек, которые полагались только трудящимся вне сельского хозяйства, их семьям и лицам пользующимся социальной опекой. При их распределении руководствовались степенью участия и значения отдельных лиц в деятельности народного хозяйства а также социальным критерием.

Размеры снабжения так в отношении содержания калорий как и состава не были значительными, однако в обстановке высоких рыночных цен карточное снабжение по низким твердым ценам являлось значительным подспорьем для семейных бюджетов. В апреле 1945 г. была предпринята реформа карточной системы. Она состояла на переходе от распределения карточек наиболее широким кругам нуждающихся к обеспечению карточным снабжением только избранных групп трудящихся в отраслях народного хозяйства имеющих узловое значение для государства.

Выполнение карточного снабжения наталкивалось на ряд затруднений возникавших главным образом в результате недостатка сыпных а также транспортных осложнений и недочетов распределительной сети. Тем не менее в течение первой половины 1945 г. наступил не только рост количества выдаваемых карточек, но также поднялся уровень снабжения по ним. Благодаря этому удалось предотвратить в Польше в этот период бедствие голода.

Zofia Grodek

LE RAVITAILLEMENT RATIONNÉ EN POLOGNE AU TEMPS
DU GOUVERNEMENT PROVISOIRE (JANVIER—JUIN 1945)

L'un des buts fondamentaux du pouvoir populaire en Pologne vers la fin et immédiatement après la fin de la IIe guerre mondiale, fut l'amélioration du ravitaillement de la population.

Le Gouvernement Provisoire mettant à profit les expériences du Comité Polonais de Libération Nationale (PKWN), employa un système mixte d'approvisionnement: cartes de rationnement et marché libre.

Jusqu'en avril 1945, le ravitaillement rationné se fondait presque exclusivement sur l'instruction du 9 novembre 1944, laquelle envisageait cinq catégories de cartes. Les personnes travaillant dans l'agriculture, et celles qui étaient à la charge de l'assistance sociale n'étaient pas comprises dans ce système. Dans la distribution des cartes on prenait pour critère la contribution des différentes personnes au fonctionnement de l'économie nationale aussi bien que des considérations humanitaires. La quantité et la valeur calorique des rations n'étaient pas grandes, mais,

étant donnés les prix élevés du marché libre, ces rations vendues à des prix bas et stables constituaient une aide considérable.

En avril 1945, on réforma le système. Au lieu de distribuer le plus grand nombre possible de cartes, comme on l'avait fait jusqu'alors, on décida d'assurer des rations seulement à des groupes choisis de travailleurs employés dans des branches de l'économie d'importance essentielle pour l'Etat.

La réalisation des cartes de rationnement se heurtait à la pénurie des denrées alimentaires et aux difficultés du transport et de la distribution. Cependant, au cours de la première moitié de 1945, il y eut une augmentation non seulement du nombre des cartes distribuées, mais aussi du degré de leur réalisation. Grâce à cela il fut possible d'éviter la famine.